

ชิ้นดินแดง : ผ้ามงคล ภูมิปัญญาท้องถิ่น
Cinteandang: a Favorable Fabric of Local Wisdom

¹ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ ²พระครูศรีปัญญาวิกรม, ³พระมหาดนอม อานนโ

⁴พระมหาพจน์ สุวโจ, และ ⁵ไว ชีรัมย์

¹Chayaporn Sukprasert ²Phrakru Sripanyavikrom ³Phramaha Thanom Ananto

⁴Phramaha Phot Suvajo and ⁵Wi Chueram

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, ประเทศไทย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Buriram Buddhist College,
Thailand

¹toon_537@hotmail.com, ²Jisawnora@Gmail.com

Received May 10, 2020; Revised July 12, 2020; Accepted August 25, 2020

บทคัดย่อ

ผ้าชิ้นดินแดง เป็นผ้าทอพื้นเมืองภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวไทย ลาว โดยเฉพาะพื้นที่ พุทไธสงและนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งบรรพบุรุษได้ทอเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มของคนในครัวเรือน มีการถักทอจากมือรุ่มรุ่มด้วยหยาดเหงื่อแรงงานของชาวบ้าน ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ถ่ายทอดกันมา ถือเป็นผ้าเพื่อให้เกิดความเป็นมงคล ผู้เฒ่าจะใช้ผ้าชิ้นแดงไปผูกไว้กับเสาเอกของบ้าน เพื่อให้ครอบครัวของเจ้าบ้านมีฐานะมั่นคงอาศัยอยู่ด้วยความสงบสุขร่มเย็น บ้างก็เป็นผ้าเพื่อกราบไหว้ผู้ใหญ่ในงานมงคล งานแต่งงานหรือเป็นผ้ารับไหว้และแม้แต่การนำมาแต่งกายให้พ่อนาคในงานบวชก็เพราะถือความเป็นสิริมงคล กาลเวลาล่วงไป ความศรัทธาและค่านิยมก็ไม่อาจต้านทานกระแสของการเปลี่ยนแปลงไปได้ ภาพการนุ่งชิ้นดินแดงของชาวบุรีรัมย์ก็เริ่มเลือนรางและลดบทบาทลง เพราะการมองไม่เห็นคุณค่าของผ้าชิ้นดินแดงที่บรรพบุรุษสะสมความเป็นมงคลไว้ให้ กลับไปนิยมการสวมใส่ผ้าหยาบที่เกิด

จากการผลิตด้วยเครื่องจักร สวมใส่ไปวัดแต่งไปในงานบุญ บทความนี้เขียนขึ้นและเผยแพร่เพื่อหวังเพียงได้ปลูกต้นพันธุ์ฟูการนุ่งขึ้นตีนแดง ผ้ามงคลภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสาน จังหวัดบุรีรัมย์ ให้กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง ภาพการนุ่งขึ้นตีนแดงไปทำบุญ ตักบาตร ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรมและแม้การสวมใส่ไปทำงานของชาวอีสาน จังหวัดบุรีรัมย์ หวนกลับคืนมาอีกครั้ง

คำสำคัญ : ขึ้นตีนแดง, ผ้ามงคล, ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Abstract

Cinteandang is a local wisdom woven fabric of the native Thai and Lao, especially in Phutthaisong and Na Pho districts, Buriram province that the predecessors wove to be used as clothing in families. This local wisdom has been transferred for generations with laborious efforts of villagers. It is believed that this woven fabric is favorable with good fortune. The elderly use Teandaeng fabric for tying the founded main post of each house in order that the host family will have a wealthy, peaceful and tranquil life. This favorable fabric is also used for showing respect towards the elderly in various auspicious events such as wedding ceremony and even for dressing a Nak, a preordained monk, before wearing yellow robes. As time passed by, faiths and values of the local wisdom have its limited capacity in resisting the endless trends. The image of wearing Cinteandang of the Buriram people is fading away and the role of the fabric has been diminished because of not being able to see the value of the auspiciousness of the Cinteandang that the ancestors have accumulated. New generation turns to wear the fabric from factories when they join ceremonies in the temples. This article was written and published for hopefully awakening and restoring the lively Cinteandaeng as the favorable fabric of the northeasterners in Buriram province to be used in all occasions of merit making, listening to sermons, practicing Dhamma and even for works.

Keyword : Cinteandang; Favorable Woven Fabric; Local Wisdom

บทนำ

"เสื้อผ้า" เป็นหนึ่งในองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญของมนุษย์ทุกคน แต่เสื้อผ้าไม่ใช่เป็นเพียงแค่สิ่ง ที่นำมาปกปิดร่างกายหรือให้ความอบอุ่นเท่านั้น เสื้อผ้ายังสะท้อนถึงเอกลักษณ์ คุณค่า ความเป็นมากระบวนการต่างๆ และถูกหลอมรวมจนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของ แต่ละประเทศและในส่วนของประเทศไทย"ผ้าไทย" ถือเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติอย่างหนึ่งของไทย เนื่องจากผ้าไทยมีหลายชนิดและหลากหลายลวดลาย ซึ่งแต่ละชนิดสามารถสะท้อนถึงขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม ศาสนาของแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน ผ้าทอมัดหมี่ตีนแดงของจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นจังหวัดหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีการทอผ้าไหมจนเป็นเอกลักษณ์ดังคำขวัญของจังหวัดบุรีรัมย์ว่า "เมืองปราสาทหิน ถิ่นภูเขาไฟ ผ้าไหมสวย รวยวัฒนธรรม เลิศล้ำเมืองกีฬา" (คำขวัญประจำจังหวัดบุรีรัมย์ <https://th.wikiquote.org/wiki/>)

ประวัติความเป็นมาของผ้าซิ่นตีนแดง

ผ้ามัดหมี่ตีนแดงหรือชื่อเรียกตามภาษาท้องถิ่นที่ว่า "ซิ่นหัวแดงตีนแดง" หรือ "ซิ่นตีนแดง" หรือ "ซิ่นหมี่รวด" ถือได้ว่า เป็นผ้าไหมเอกลักษณ์ท้องถิ่นของชาวอำเภอพุทไธสง และอำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยลักษณะผ้าไหมจะเป็นมัดหมี่ลายพื้นเมืองทอด้วยไหมทั้งฝืน มีหัวซิ่นและตีนซิ่นของผ้าจะเป็นสีแดงสด สมัยโบราณทอด้วยฝีมือนำมาต่อหัวและตีนซิ่น ปัจจุบันมีการทอต่อเนื่องเป็นฝืนเดียวกันไม่ใช้การต่อระหว่างตัวซิ่น หัวซิ่นและตีนซิ่น ผ้ามัดหมี่ตีนแดง มีการเล่าสืบต่อกันมาว่าผลิต ขึ้นครั้งแรกโดยช่างฝีมือทอผ้าในคุ้มของพระยาเสนาสงคราม (เจ้าเมืองคนแรกของอำเภอพุทไธสง) เมื่อประมาณกว่า 200 ปีมาแล้ว (ประทับใจ สิกขา, 2555 : 3) สันนิษฐานว่าเป็นผ้าซิ่นของกลุ่มชนลาว ต่อมาการทอผ้าซิ่นตีนแดงได้แพร่ขยายสู่หมู่บ้านใกล้เคียงและบ้านนาโพธิ์ซึ่งปัจจุบันเป็นอำเภอนาโพธิ์ และแพร่ขยายการทอผ้าซิ่นตีนแดงออกไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งอยู่แถวบ้านหัวแสดและบ้านโนนหมากเฟือง (ปัจจุบัน คือ บ้านศิระชะแวด และบ้านมะเฟือง) เชื่อว่า เป็นผ้าซิ่นที่กลุ่มคนเชื้อสายลาวเป็นผู้ประดิษฐ์คิดค้นขึ้น (อ้างอิงจากหลักฐานตำนานพระเจ้าใหญ่และการก่อตั้งบ้านศิระชะแวด) ต่อมาได้แพร่ขยายการทอผ้าซิ่นตีนแดงจากบ้านศิระชะแวด และบ้านมะเฟืองไปยังบ้านจวน บ้านแวงและบ้านนาโพธิ์ การทอผ้าซิ่นตีนแดงถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น (จารุวรรณ

ธรรมวัตร,2531 :37) ที่มีการถ่ายทอดด้วยหลายวิธี ไม่ว่าจะเป็นการบอกเล่าจากรุ่นสู่รุ่น การบันทึกลงในกระดาษลายเส้นกราฟ การพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกับการสาธิตและการลงมือปฏิบัติ (มาริสสา อินทรเกิดและคณะ,2561)

1. ผ้าขึ้นตีนแดง จังหวัดบุรีรัมย์

จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของจังหวัดที่มีการอนุรักษ์ผ้าทอพื้นเมืองอย่างจริงจัง แม้ว่าจะมีการพัฒนาลายผ้าใหม่อยู่เสมอ ก็ยังคงรักษารูปแบบของผ้าขึ้นตีนแดงที่มีการสืบทอดกันมาแต่โบราณ ผ้ามัดหมี่ตีนแดงแหล่งผลิตส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่อำเภอพุทไธสง และอำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ในสมัยโบราณนิยมทอผ้ามัดหมี่ตีนแดงให้เด็กและวัยรุ่นสวมใส่เพราะเป็นสีที่มีความสดใสมาก โดยใช้ฟืมขาวหรือฟืม 20 เป็นผ้าฝืนเล็กเหมาะสำหรับเด็กและวัยรุ่น ส่วนใหญ่เป็นลายดั้งเดิม คือ ลายนาคร ลายเขี้ยวเลื้อย(ลายพันเลื้อย) ลายขอต่างๆต่อมามีการพัฒนาปรับปรุงให้เป็นผ้าฝืนใหญ่สำหรับผู้ใหญ่ ได้สวมใส่ในงานบุญประเพณีสำคัญได้ นิยมใช้สวมใส่เฉพาะในงานพิธีกรรมทางศาสนา งานบุญประเพณีและพิธีการที่สำคัญ จึงนิยมใช้ฟืม 40 ในการทอ การทำขึ้นตีนแดงถือว่า มีความยุ่งยากมากกว่าการทอผ้าชนิดอื่น โดยเฉพาะการมัดหมี่ ซึ่งเกือบจะมีการสูญหายไป ต่อมามีการนำออกแสดงนิทรรศการในโอกาสต่างๆหลายครั้ง มีการรณรงค์ให้มีการผลิตและใช้แต่งกาย ผ้าขึ้นตีนแดงจึงกลับมาเป็นที่นิยมและเป็นที่ยึดกันทั่วไป ในปี 2546 ผ้าขึ้นตีนแดง ก็ถูกเลือกให้เป็นผ้าเอกลักษณ์ของจังหวัดบุรีรัมย์(<http://www.esanpedia.oar.ubu.ac.th/ubu-art-culture/?p=310>)

2. ความเป็นมา ผ้าทอพุทไธสง

บ้านแวง อำเภอพุทไธสง เป็นหมู่บ้านที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีอาชีพหลักทำนาปลูกผักและอีกอาชีพหนึ่งที่ทำให้คนในหมู่บ้านมีอยู่มีกินได้คือ การปลูกหม่อน เลี้ยงไหมและการทอผ้า ในสมัยก่อนการทอผ้าจะทอเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มของคนในครัวเรือน คนในสมัยก่อนผู้ชาย จะใช้ผ้าขาวม้าและผ้าโสร่งส่วนผู้หญิงจะสวมใส่ผ้าถุง เมื่อผู้ชายไปทำนาผู้หญิงจะอยู่บ้านประกอบอาหารยามว่างจะมานั่งทอผ้าและเรียกได้ว่างานทอผ้าเป็นงานที่แสดงถึงสถานภาพของผู้หญิง ที่จะต้องทำหน้าที่ผลิตผ้าให้พอเพียงกับสมาชิกในครอบครัวและงานต่างๆในโอกาสพิเศษ ดังนั้นผู้หญิงจะต้องแสวงหาหนทางที่จะเรียนรู้ พัฒนาการทอผ้าให้มีคุณภาพและสวยงาม ต้องมีทั้งการฝึกฝน สังเกต จดจำมาทดลอง งานทอผ้าถือเป็นงานที่มีความซับซ้อน ละเอียดอ่อน ใช้ความพยายามสูง (สวัสดี แก้วแบนและคณะ,2559: 74)

นับตั้งแต่เริ่มต้นมาถึงขั้นตอนการทอนั้นก็ยากลำบาก เพราะจะต้องปลุกหม่อน เพื่อนำใบหม่อนมาเลี้ยงไหม การเลี้ยงไหมต้องใช้เวลาหลายเดือนกว่าจะได้รังไหม มาสาวเป็นเส้นไหม นำเส้นไหม ไปฟอกย้อม มัดลาย แล้วนำมาทอเป็นผืนผ้าในรูปแบบและลวดลายที่ได้สวยงาม “ผ้าขึ้นดินแดง” ถูกถักทอจากมือ ด้วยภูมิปัญญาของคนอำเภอพุทไธสงจากรุ่นสู่รุ่น ด้วยหยาดเหงื่อแรงงานของชาวบ้านโดยแท้ ชาวบ้านวาง ตำบลบ้านวาง อำเภอพุทไธสง ได้นำเอาภูมิปัญญาจากที่ได้รับการถ่ายทอดการทอผ้า “ผ้าขึ้นดินแดง” มาสร้างสรรค์ลวดลาย ที่มีความงดงามและแปลกตา มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว (<https://souvenirbuu.wordpress.com/ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย>)

3.ความเป็นมาผ้าทอนาโพธิ์

ในอดีตชาวบ้านนาโพธิ์แค้นแค้นยากจน ไม่มีข้าว น้ำเป็นของหายาก ต้องเดินทางไปหาตาน้ำ ไปรอกกันเป็นวัน ๆ กว่าจะได้น้ำมากิน ส่วนข้าวต้องเดินทางไปขอจากต่างหมู่บ้าน จนชาวบ้านนาโพธิ์เป็นที่รู้จักในนามหมู่บ้านขอทาน แต่เมื่อปี 2516 ท่านผู้หญิงสุประภาดา เกษมสันต์ (ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว) กองเลขานุการในพระองค์และท่านผู้หญิงจรุงจิตต์ ทีขะระ ได้สนองพระโอษฐ์ ราชเลขานุการในพระองค์ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 9 เข้ามาร่วมสนับสนุนชาวบ้านจึงมีการจัดตั้งศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านนาโพธิ์ ในปี 2542 เกิดการรวบรวมชาวบ้านที่มีฝีมือการทอผ้าไหมที่สวยงาม ก่อนจะชนะเลิศประกวดผ้าไหมในระดับภาคและระดับประเทศ ภายใต้การสนับสนุนจากโครงการ ส่งเสริมอาชีพตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในการสืบสานงานทอผ้าไหมไทย สนองแนวพระราชดำริในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 9 หลังได้รับความนิยมนิยมน ศูนย์หัตถกรรม พื้นบ้านนาโพธิ์ปรับปรุงกระบวนการผลิตให้มีมาตรฐานยิ่งขึ้น โดยผู้ว่าราชการจังหวัด ส่วนราชการต่างๆเข้ามาช่วยเรื่องสิทธิธรรมชาติและเรื่องอื่นๆ สอนวิธีทำผ้าไหมลายใหม่ ส่งเสริมการทำลายดั้งเดิมพื้นเพของชาว นาโพธิ์ และรับซื้อผ้าไหมไปขายที่มูลนิธิ ศิลปาชีพ ร้านภูฟ้าและงานโอท็อปต่างๆโดยเฉพาะงานโอท็อปที่เมืองทองธานี สร้างรายได้ให้ชาวบ้านนาโพธิ์จำนวนมาก ผ้าไหมของศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านนาโพธิ์ ที่ได้รับความนิยมคือผ้าพันคอ ผ้าคลุมไหล่ รวมไปถึงลายดั้งเดิม อาทิ ลายพญานาค ลายช่องพลุ ลายบันไดสวรรค์และลวดลายสมัยใหม่ที่ปรับตามความต้องการของตลาด ผ้าบ้านนาโพธิ์มีจุดเด่นคือการทอมือ เนื้อแน่น เส้นใหญ่ ไม่มันวาว เส้นไหมละเอียด แม้เนื้อผ้าจะแน่น แต่เบาโปร่งสบาย สร้างรายได้ ให้สมาชิกศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านนาโพธิ์ ประมาณ 3,000-5,000 บาทต่อ

เดือน (นางประคอง ภาสะฐิติ อายุ 75 ปี ประธานศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านนาโพธิ์
https://www.khaosod.co.th/lifestyle/news_1200015)

ลวดลายและกรรมวิธีการทอ

ผ้ามัดหมี่ตีนแดง มีลักษณะพิเศษ คือ ส่วนเชิงของผ้ามัดหมี่ทุกผืนเป็นพื้นสีแดง บางผืนจกลวดลายเป็นแถบริ้วลายจกขนาดเล็ก ตีนซิ่นบางครั้งมีการใช้เทคนิคการขีดเก็บเส้นไหมสี หรือที่ชาวบ้านในพื้นที่ เรียกว่า การเก็บตีนดาว มาผสมผสานเพื่อความสวยงามและแสดงฝีมือของผู้ทอ ผ้าซิ่นมัดหมี่ตีนแดงโบราณมีการต่อหัวซิ่นและตีนซิ่น ลวดลายมัดหมี่จะทอเป็นซิ่นหมี่รวดหรือหมี่โลด ซึ่งมาจากภาษาท้องถิ่นภาคอีสาน หมายถึง การมัดและทอ ลวดลายมัดหมี่ต่อเนื่องไปรวดเดียว ลักษณะลวดลายผ้ามัดหมี่แบบนี้ บางท้องถิ่นในภาคอีสาน จะเรียกว่าหมี่หวาน

กรรมวิธีการทอผ้ามัดหมี่ตีนแดง เป็นการทอผ้ามัดหมี่เส้นพุ่ง คือมีการมัด ลวดลายและย้อมสีเฉพาะเส้นพุ่ง ส่วนเส้นยืนใช้เส้นไหมย้อมสีตามที่ต้องการแต่ไม่มีการมัดทำ ลวดลาย ซึ่งเป็นกระบวนการในการทอผ้ามัดหมี่ส่วนใหญ่ของประเทศไทย อุปกรณ์ในการ มัดหมี่ ได้แก่ โองหมี่ มีด เชือกกล้วย แต่ปัจจุบันนิยมใช้เชือกฟางที่ทำจากพลาสติก เพราะหา ง่ายสะดวกกว่ากัน มีสีให้เลือกอีกด้วย เพราะการมัดหมี่จะมัดลวดลายครั้งเดียว ซึ่งใช้เวลา หลายวันกว่าจะเสร็จ ช่างมัดจะใช้เชือกฟางมัดหมี่ที่ละสี สะดวกในเวลาที่ต้องแก้ฟาง เพราะ บางจุดของลวดลายจะใช้สีขาว หรือไม่ต้องการที่จะผสมสีที่เกิดจากการย้อมทับเส้นหมี่ การ ย้อมยัดเป็นหลักจะต้องย้อมสีแดงก่อน ตามด้วยสีเหลือง จะย้อมสีครามเป็นสีสุดท้าย แต่จาก ข้อสังเกต โดยเฉพาะสีธรรมชาติที่นำมาใช้ของชาวอำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ จะไม่มีสี คราม สำหรับวัตถุดิบและส่วนประกอบ ได้แก่ (1) วัสดุในการทอผ้าไหม เส้นไหม สีเคมีหรือสี ธรรมชาติ ต่างฟอกไหม สบู่ซัลไล และ(2) อุปกรณ์ในการทอผ้าไหม ได้แก่ ภาชนะเคลือบ (หม้อ กาละมัง ไนกรอด้าย ระวัง กง หลอดด้าย กระสวย โบก โองหมี่ เครื่องโยกหมี่เครื่องคัน หมี่และแปลง

ความเชื่อความศรัทธาถือเป็นผ้ามงคล

เป็นผ้าชิ้นที่มีประวัติความเป็นมาและมีความเชื่อว่า “ผ้าชิ้นตีนแดง” เป็นผ้ามงคล มีความสดใสและสวยงาม คนหนุ่มสาวมักนิยมสวมใส่ในงานบุญ และในงานแต่งงานซึ่งฝ่ายหญิงนิยมใช้ผ้าชิ้นตีนแดงสำหรับไหว้ผู้ใหญ่ทางฝ่ายชายและยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผ้าไหมชนิดอื่นๆ ด้วย ได้แก่

1. ในงานบวชนิยมแต่งกายให้ภาคด้วยผ้าไหมหางกระรอกเพื่อความเป็นสิริมงคล
2. ในการสร้างบ้าน ใช้อักขระเป็นอุปกรณ์หนึ่งในการทอผ้าไหม นำไปผูกไว้กับเสาเอก เพื่อให้เกิดความมั่นคง
3. เด็กทารกแรกเกิดทารกห้องให้ไม่หยุด ให้ผู้สูงอายุนำผ้าขาวม้าไหมมาอ้อมเพื่อให้เด็กหยุดร้อง

ผ้าชิ้นตีนแดง จึงเป็นเสมือนสายไหมที่ถักทอวิถีชีวิตของคนในชนบท ที่มีความผูกพันและสานต่อภูมิปัญญาจากอดีตถึงปัจจุบัน

ความเชื่อความศรัทธาของผู้ทอ ได้สื่อแสดงออกให้เห็นด้วยลวดลายมัดหมี่ ดังเช่นลายเก่าดั้งเดิม คือ ลายนาค ลายหงส์ ลายนก ลายแฉ่วเลื้อย(ลายพันเลื้อย) ลายขอต่างๆนิยมใช้สีเหลือง แดง ขาว มีเขียวปนบ้าง เช่นลายหมี่ขอ ลายขอนาคปารวีและได้พัฒนาลายต่างๆ มี ลายกระต่าย ลายดอกไม้ ลายพฤษภา ลายม้าน้ำ นอกจากนี้ยังมีลวดลายที่ช่างทอฝึกสนุกฝึกทอขึ้นตามสายตาที่มองเห็น เช่น ลายปาต่องโก๋ หมี่หยอดทอง ลายหูกกล้วย ลายหัวใจวาง เป็นต้น

การสร้างลวดลายที่เชื่อมโยงกับคติความเชื่อของคนไทยคือสัตว์มงคล เช่น นกหรือหงส์ นาค กวาง ตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา มาไว้ที่เชิงผ้าชิ้นก็เพื่อความเป็นสิริมงคลของผู้เป็นเจ้าของผ้า ลวดลายที่ปรากฏอยู่บนผืนผ้าทอในอดีตนั้น นอกจากจะเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญา จากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่นสืบต่อกันมาแล้ว ลวดลายในรูปลักษณะต่างๆที่ปรากฏอยู่บนผืนผ้าแต่ละผืนนั้น ยังมีความเชื่อมโยงกับคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประเพณี วัฒนธรรมของผู้ทอของแต่ละกลุ่มชนในยุคสมัยต่างๆที่สืบทอดกันมาแต่โบราณอีกด้วย

ลวดลายและสัญลักษณ์ต่างๆที่ปรากฏอยู่ในศิลปะผ้าทอไทยนั้นเชื่อกันว่ามีความเชื่อมโยงกับคติความเชื่อของคนไทยที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ซึ่งอาจศึกษาเปรียบเทียบลวดลายสัญลักษณ์เหล่านี้กับสัญลักษณ์อย่างเดียวกันที่ปรากฏอยู่ในศิลปะประเภทอื่นๆเช่น

ในจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และแม้แต่ในตำนานพื้นบ้านที่เล่าขานสืบต่อกันมา หรือในวรรณกรรมต่างๆ ลวดลายที่เชื่อมโยงกับความเชื่อพื้นบ้านไทย

ลาย“นาค” (นาค หรือพญานาค) ถือเป็นหนึ่งลายที่มักจะพบเห็นอยู่บนผืนผ้าทอ ทั้งของไทย และหลายประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ลาว กัมพูชา เมียนมา เวียดนาม เป็นต้น ไม่ว่าจะลวดลายนั้นจะเป็นลักษณะของลาย“นาค”ที่มีความชัดเจนในตัวเอง หรือเป็นลายที่เป็นส่วนประกอบร่วมกับลายอื่นๆ ก็ตาม หรือการสร้างสรรค์ลายนาคในลักษณะเชิงสัญลักษณ์ ก็ล้วนเป็นการแสดงสัญลักษณ์ตามคติความเชื่อในเรื่องของ “นาค” ที่มีมาแต่โบราณกาลมากกว่า 2,000 ปี นาค หรือพญานาค เป็นคติความเชื่อที่ถือกันว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่ ความเป็นมงคล ความอุดมสมบูรณ์ ความมีวิาสนา และเชื่อกันว่าเป็นบันไดนำไปสู่ดินแดนแห่งจักรวาล ในบางท้องถิ่นก็เชื่อว่าพญานาคอาศัยอยู่ใต้ดินหรือบาดาล ขณะที่บางประเทศคติความเชื่อเรื่องนาค อาจมีความสัมพันธ์กับวงจรชีวิตของคนตั้งแต่เกิดจนตาย บางประเทศเชื่อว่านาค คือ บรรพบุรุษของตน โดยเฉพาะในแถบลุ่มแม่น้ำโขง คนไทยและคนลาวต่างมีความเชื่อสืบต่อกันมา เรื่องพญานาค ซึ่งอาศัยอยู่ที่เมืองบาดาลใต้แม่น้ำโขง จนกระทั่ง ทุกวันนี้ผู้คนในแถบนั้นก็ยังเชื่อดังจะเห็นมีงานบุญประเพณี เช่น งานไหลเรือไฟ ก็เชื่อว่าพญานาคจะขึ้นมาเล่นลูกไฟด้วย ดังที่มีผู้เห็นลูกไฟขึ้น จากลำน้ำในช่วงเทศกาลงานไหลเรือไฟเป็นประจำเกือบทุกปี การผ้าทอในเกือบทุกวัฒนธรรมจึงมักทอให้มีสัญลักษณ์ของพญานาค หรือ นาค แต่ทั้งหมดก็เพื่อความสวยงามและเป็นสิริมงคลนั่นเอง

หงส์และนกยูง เป็นสัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏอยู่ในศิลปะผ้าทอพื้นบ้านและยังปรากฏในสถาปัตยกรรมล้านนาและล้านช้าง จะพบนกหรือหงส์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญประดับอยู่บนหลังคาโบสถ์ คู่กับสัญลักษณ์นาคหรือบางแห่งก็มีแต่หงส์ประดับอยู่ตามจุดต่างๆ ในวัด สัญลักษณ์นกหรือหงส์หรือนกยูง จะปรากฏอยู่ทั่วไปทั้งในจิตรกรรม สถาปัตยกรรม และบนผืนผ้า นกยูงเป็นสัญลักษณ์ที่รัฐบาลจีนปัจจุบัน ได้นำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ของยูนานและได้มีการประดิษฐ์นาฏลีลาสมัยใหม่ซึ่งใช้แสดงเป็นสัญลักษณ์ของชาวไทลื้อในสิบสองปันนา เรียกว่า ระบำนกยูง ขึ้นที่มีต้นจกดินเงินดินทองล้วนแต่เต็มไปด้วยสัญลักษณ์ นกคู่หรือหงส์คู่ กินน้ำรวมกันเป็นองค์ประกอบเล็กๆ ของดินจกแทบจะทุกชิ้น

หงส์นี้ตามคติไทยและคติฮินดู-พุทธ ถือว่าเป็นสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับตำนานในศาสนา เช่น หงส์เป็นพาหนะของพระพรหม เป็นต้นและในศิลปะไทยก็ถือว่าหงส์เป็นของสูง จึงได้

เชื่อกันว่าเป็นสัญลักษณ์ของเรือพระราชพิธี คือ เรือสุพรรณหงส์ ซึ่งใช้ในพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญทุกวันนี้

ลายนกยูง

ผืนผ้าแต่ละผืน นอกจากจะถักทอด้วยความประณีตแล้ว ยังถูกร้อยเรียงด้วยเรื่องราวภูมิปัญญา วิถีชีวิต ความเชื่อ สภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ แฝงไว้ด้วยวัฒนธรรมประเพณี ความผูกพันเกี่ยวเนื่องกับที่มาของการนำผ้าไปใช้ในอดีตของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น คุณค่าเหล่านี้ถูกถ่ายทอดผ่านกระบวนการถักทออันงดงามวิจิตร เป็นความภาคภูมิใจในความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ อย่างเช่นเรื่องของผ้ามัดหมี่จากอีสานใต้อย่าง “ผ้าโฮลโบราณ” จังหวัดสุรินทร์ ที่สืบทอดโดย ครูสุรโชติ ตามเจริญ ครูศิลป์ของแผ่นดิน ปี 2559 และ “ผ้าซิ่นตีนแดง” จังหวัดบุรีรัมย์ ของครุฑจางา เนียนไรสง ครูช่างศิลปหัตถกรรม ปี 2557 จากศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) หรือ SACICT ก็เป็นผ้ามัดหมี่ที่มีเรื่องเล่าสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น

ผ้ามัดหมี่ที่เรียกว่า “ผ้าซิ่นตีนแดง” จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นอีกหนึ่งภูมิปัญญาที่สวยงามไม่แพ้กัน เส้นของผ้าซิ่นชนิดนี้อยู่ที่หัวซิ่นและตีนซิ่นสีแดงสด เปลี่ยนจากสมัยก่อนที่นิยมใช้โครงสีเข้ม หรือสีเม็ดมะขามทอเป็นลวดลายโบราณ ที่ตำบลบ้านยาง อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์มีการทอผ้าซิ่นตีนแดงกันหลายครัวเรือน โดยครูจุภาภา เนียนโรสง ผู้ชำนาญผ้าซิ่นตีนแดงแห่งบุรีรัมย์ เล่าว่า ความเป็นมาของผ้าซิ่นตีนแดง ในยุคแรกเริ่มเป็นงานประณีตศิลป์ที่เกิดขึ้นในจวนเจ้าเมืองในสมัยพระยาเสนาสงครามเป็นเจ้าเมืองพุทไธสง เมื่อประมาณ 200 ปีมาแล้ว พระยาเสนาสงครามได้มีคำสั่งให้กลุ่มสตรีในจวนทอผ้าซิ่นตีนแดงขึ้นเพื่อนำไปมอบให้ภรรยาของตนเอง เมื่อมีงานพิธีต่างๆ ภรรยาของพระยาเสนาสงครามจึงสั่งให้สตรีในจวนนุ่งซิ่นตีนแดงเหมือนกันทุกคน ทำให้ผ้าซิ่นตีนแดงเป็นที่รู้จักมากขึ้นและแพร่หลายมาจากรุ่นสู่รุ่นถึงปัจจุบัน

ปัจจุบัน ซิ่นตีนแดงได้รับการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง โดยเล็งใจใหม่และสาวไหมเอง ซึ่งเป็นไหมไทยพื้นบ้านใช้การสาวลงตะกร้าด้วยมือ ส่วนลายที่โดดเด่นคือลายนกยูงทอง ที่ใช้เทคนิคใหม่การทอผสมผสานกับการเขียนทองสร้างมิติของลวดลาย ในปัจจุบันมีการพัฒนาเพิ่มเติมสีสันและลวดลายในส่วนของตัวซิ่นมากขึ้น เช่นสีฟ้า น้ำเงิน แดงหรือสีอื่นๆตามความต้องการตลาด ในอดีตการย้อมเส้นไหมสำหรับทอซิ่นตีนแดงใช้สีจากธรรมชาติ เช่น ครั่ง เปลือกมะพูดและคราม เป็นวิธีการย้อมแต่โบราณดั้งเดิม แม้จะมีสีเคมีเข้ามาใช้บ้าง แต่ก็ยังคงรักษาการย้อมสีด้วยวัสดุจากธรรมชาติไว้มาจนถึงปัจจุบัน ส่วนลายที่ได้รับความนิยมคือลายประตูลี และลายบันไดสวรรค์ เพราะความเชื่อที่ว่าหากผู้ใดมีผ้าลายนี้ก็จะได้ขึ้นสวรรค์ อีกทั้งยังเป็นผ้าประจำบ้าน ที่หากบ้านใดมีไว้ก็เชื่อว่าจะมีบุญวาสนาแก่คนในบ้านนั้น

“ในชุมชนมีความเชื่อว่าถ้าใครมีผ้าซิ่นตีนแดงครอบครองจะมีบุญวาสนา เรื่องราวความเชื่อเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตผู้คนตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น ใช้สำหรับรับขวัญแดงแรกเกิด โดยเชื่อว่าถ้านำผ้าซิ่นตีนแดงมารองรับขวัญเด็กแรกเกิดแล้วจะถือเป็นการปิดเป่าสิ่งชั่วร้าย ทั้งภูตผี ผีศาจ ไม่ให้มาเข้าใกล้และเพื่อความเป็นสิริมงคลกับเด็กด้วย แล้วก็ในพิธีกรรมศาสนา ยังใช้สำหรับงานบุญงานมงคลต่างๆ เช่นงานบวช งานมงคลสมรส งานบายศรีสู่ขวัญ งานขึ้นบ้านใหม่ด้วย” ครูจุภาภา กล่าว (<https://www.thaipost.net/main/detail/10663>)

ชนิดของผ้าทอของภาคอีสาน

1.. ผ้าทอสำหรับใช้ในชีวิตประจำวัน โดยผ้าทอชนิดนี้จะเป็นผ้าพื้นไม่มีลวดลาย เพราะต้องการความทนทานจึงทอด้วยฝ้ายย้อมสี

2. ผ้าทอสำหรับโอกาสพิเศษ เช่น ใช้ในงานบุญประเพณีต่าง ๆ งานแต่งงาน งานพิธีต่าง ๆ ดังนั้นผ้าทอจึงมักมีลวดลายสวยงาม และมีสีสันหลากหลาย

เนื่องจากอีสานมีชนอยู่หลายกลุ่มวัฒนธรรม การผลิตผ้าพื้นเมืองจึงแตกต่างกันไปตามกลุ่มวัฒนธรรม เช่น กลุ่มอีสานใต้ คือกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในแถบจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษและบุรีรัมย์ เป็นกลุ่มที่มีการทอผ้าที่มีสีสันแตกต่างจากกลุ่มไทยลาว

บุรีรัมย์มีชุมชนเผ่า 4 ชนเผ่า ผ้าไหมบุรีรัมย์ จึงนิยมสีสันลวดลายหลากหลาย ตามความนิยม ได้แก่

1. ชนเผ่าไทยเขมร นิยมผ้าไหมลายหางกระรอก ลายอัลปรอม ลายโฮล ลายลูก แก้ว เป็นต้น

2. ชนเผ่าชาวกูย นิยมแต่งกายแบบชาวไทยเขมร นิยมผ้าไหมกระเนียวลายริ้วเป็นทางยาว สตรีนิยมใส่ซิ่นที่มีหัวและตีนซิ่น และนิยมผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมมะเกลือเป็นสีดำ

3. ชนเผ่าชาวไทยโคราช นิยมผ้าไหมลายหางกระรอก

4. ชนเผ่าไทยลาว นิยมฝ้าย้อมครามและไหมลายมัดหมี่ลวดลายต่างๆที่มีชื่อเสียง และได้รับการยอมรับว่าเป็นผ้าเอกลักษณ์ประจำจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ “ผ้าซิ่นตีนแดง” ซึ่งผลิตมาที่อำเภอพุทไธสงและนาโพธิ์

ส่วนรูปแบบการแต่งกายของชาวนบุรีรัมย์ทั่วไป คือ ผู้ชาย มักนิยมสวมเสื้อมือฮ่อม ซึ่งเป็นเสื้อแขนสั้นสีเข้มๆสวมกางเกงสีเดียวกับเสื้อจรดเข่า นิยมใช้ผ้าคาดเอวด้วยผ้าขาวม้า ขณะที่ผู้หญิง มักสวมใส่ผ้าซิ่นแบบทอทั้งตัว สวมเสื้อคอกลม แขนยาว เล่นสีสัน แต่หากเป็นงานพิธีต่างๆอาจมีการห่มผ้าสไบเฉียง สวมเครื่องประดับตามข้อมือ ข้อเท้าและคอ เพิ่มเติมด้วย

เอกลักษณ์/จุดเด่นผลิตภัณฑ์ของผ้าไหมตีนแดงเป็นผ้าไหมที่ทอจากเส้นไหมไทยแท้ ทอด้วยมือ จากกึ่งที่ทำขึ้นเอง เนื้อผ้าจะแน่นหนา ลายผ้าหรือการให้สี จะคงอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมสอดแทรกเข้าไป ในผ้าแต่ละชิ้น รีดง่าย เก็บรักษาง่าย

ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์การนุ่งซิ่น

1. ค่านิยมการนุ่งซิ่นเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

ในสมัยก่อนคนไทยส่วนใหญ่จะนิยมใส่ชุดที่ตัดเย็บจากผ้าไทยไม่ว่าจะเป็นผ้าไหม ผ้าซิ่น ผ้าฝ้าย เป็นต้น เพราะเป็นผ้าที่แต่ละชุมชนผลิตขึ้นเอง เนื้อผ้าก็ใส่สบายเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศของประเทศไทย อีกทั้งคนไทยยังถูกบ่มเพาะให้มีความรักนวลสงวนตัว สุภาพเรียบร้อย รูปแบบของชุดเสื้อผ้าไทยจึงมีลักษณะที่สุภาพเรียบร้อย สามารถสวมใส่ได้ทุกสถานที่

แต่ด้วยวิวัฒนาการเครื่องจักรที่ทันสมัยและการรับอิทธิพลของวัฒนธรรมต่างชาติ เข้ามาในประเทศไทย ทำให้ผู้หญิงไทยส่วนใหญ่โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนหันมาสวมใส่ชุดเสื้อผ้าสำเร็จรูป ที่มีดีไซน์ทันสมัยสวมใส่ง่ายสะดวกตามยุคตามกระแสมากขึ้นและในทางกลับกันกลุ่มคนที่สวมชุดใส่ผ้าไทยกลับกลายเป็นวัยผู้ใหญ่จนถึงผู้สูงอายุ จากสถานการณ์ดังกล่าวเมื่อคู่มือเพื่อนอาจคิดว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาแต่เมื่อคิดให้ถี่ถ้วนแล้วจะพบว่าเรื่องดังกล่าวถือเป็นปัญหาสำคัญมากก็ว่าได้ เพราะการที่คนส่วนใหญ่หันไปนิยมสวมใส่ชุดเสื้อผ้าตามกระแสหรือตามแฟชั่น อีกทั้งผ้าไทยนั้นจะมี กรรมวิธีการทอที่ต้องอาศัยความประณีต และซับซ้อน ทำให้ทอผ้าได้ช้าเมื่อจำหน่ายได้ราคาไม่คุ้มค่า ทำให้ช่างทอผ้ารุ่นใหม่หันไปประกอบอาชีพอื่นที่ได้ผลตอบแทนมากกว่า ดังนั้นการทอผ้าไหมพื้นบ้านจึงขาดการสืบทอดทำให้เกิดการเสื่อมสูญของผ้าไหมพื้นบ้านของไทย

2. มีการรณรงค์และอนุรักษ์ให้คนในสังคมกลับมานุ่งซิ่นมีน้อย

ปัญหาที่ตามมาของค่านิยมในยุคปัจจุบัน ที่ไม่นิยมนุ่งซิ่น ปัญหาที่อาจตามมามีดังนี้

2.1 ปัญหาการสูญหายของเอกลักษณ์ประจำชาติ คนไทยส่วนมากไม่นิยมการแต่งกายด้วยผ้าไทยหรือรูปแบบที่สุภาพเรียบร้อยแบบไทยๆ จำนำมาใช้กันในเฉพาะงานพระราชพิธี งานมงคลต่างๆ

2.2 ปัญหาการแต่งกายที่ไม่เหมาะสมกับกาลเทศะ ปัจจุบันแฟชั่นของเสื้อผ้า มีลักษณะเสื้อผ้าน้อยชิ้นรัดรูป าวดสัดส่วนของผู้สวมใส่ เช่น กางเกงขาสั้น เสื้อแขนกุด เสื้อสายเดี่ยว กระโปรงสั้น เป็นต้น เสื้อผ้าแฟชั่นดังกล่าวสามารถสวมใส่ได้ แต่ควรให้เหมาะสม

กับกาลเทศะ อาทิเช่น ไม่ควรสวมใส่เขตพระราชวัง เขตศาสนสถาน เขตโบราณสถาน หรือ ส่วนราชการต่างๆ ความเป็นจริงแล้ว

2.3 ปัญหาความเคยชินนำไปสู่อันตรายทางเพศ การสวมใส่เสื้อผ้าที่ไม่รัดกุม สวมเสื้อผ้าโจรสลัดสวน เกิดความเคยชิน ได้สร้างความสนใจจากเพศตรงข้าม อาจนำไปสู่ ปัญหาการคุมคามทางเพศหรือการก่อกวนขึ้นปัจจุบันมีมากขึ้นกว่าในอดีต

2.4 ปัญหาการสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานจาก บรรพบุรุษ

2.5 ภาพความทรงจำความงามของผ้าไทย ซึ่งตื่นแดงเลื่อนหายไปจากความ ทรงจำในที่สุด

2.6 ปัญหาด้านเศรษฐกิจในครัวเรือน ซึ่งหากทอผ้าใช้เองนอกจากจะเป็นการ สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว การทอผ้าใช้เอง ถือว่าประหยัดค่าใช้จ่ายซึ่งเสื้อผ้าสำเร็จรูป ด้วย และในทางกลับกันเป็นการสร้างรายได้เสริมให้ครอบครัวด้วย

บทสรุป

ประเทศไทยมีวัฒนธรรมประจำชาติเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นด้าน ภาษา วรรณคดี ศิลปะ ฯลฯ ล้วนเป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างและส่งสมมาตั้งแต่อดีต ผ้าจัดเป็น มรดกทางวัฒนธรรมและหลักฐานแสดงถึงภูมิปัญญาขั้นพื้นฐานที่สำคัญของอารยธรรม มนุษยชาติเป็นสื่อกลางของแบบแผนประเพณีและสัญลักษณ์ของเผ่าพันธุ์ ผ้าเป็นสัญลักษณ์ที่มีหลักฐานและการทำสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ผ้าเป็นหลักฐานและเป็นส่วนของวัฒนธรรมที่ เนื่องด้วยวิถีชีวิตเป็นทุนทางวัฒนธรรมมีรูปแบบและคุณลักษณะของผ้าพื้นถิ่นเฉพาะตัว กลุ่ม วัฒนธรรมไต-ลาวและเขมรนิยมนุ่งผ้าเป็นถุงเรียกว่าซิ่น บรรพบุรุษดั้งเดิมนำมาผสมผสาน ดัดแปลงให้เข้ากับสังคมไทย จนกลายเป็นเอกลักษณ์ไทยไป ชาวอีสานถือว่าการทอผ้าเป็น กิจกรรมยามว่างหลังจากฤดูการทำนาหรือว่างจากงานประจำอื่นๆ ในอดีตสภาพได้ทุนบ้านของ ชาวอีสานจะมีการกางหูกทอผ้ากันไว้แทบทุกครัวเรือน โดยผู้หญิงในวัยต่างๆ จะสืบทอดการ ทอผ้าตั้งแต่เด็ก ผ้าตื่นแดงมีลวดลายสวยงาม เนื้อผ้าสวมใส่สบายเหมาะสมกับสภาพ ภูมิอากาศของไทย มีลวดลายเป็นเอกลักษณ์ของตนเองและสื่อถึงความเป็นมงคลทาง พระพุทธศาสนาด้วย แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่ในปัจจุบันค่านิยมการนุ่งซิ่นได้คลายความนิยม

ลงไป เราไม่ค่อยเห็นภาพการนุ่งซิ่นตีนแดงใส่บาตรในตอนเช้าหรือไปในงานทำบุญในวันพระ การนุ่งซิ่นไปทำงานจริงๆ แล้วผ้าไทยสามารถนำมาออกแบบตัดเย็บเป็นเสื้อผ้ากระโปรงชุดทำงานที่ทันสมัยได้ คนไทยควรช่วยกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาผ้าผืนนี้ไว้ ด้วยการสร้างค่านิยมสร้างกระแสความรักความหวงแหนในศิลปวัฒนธรรมการใช้ผ้าไทย ด้วยการชวนกันมาสวมใส่ชุดผ้าไทยซิ่นตีนแดงแล้วภาพที่อบอุ่นน่ารักงดงามสวยๆ สวมใส่ซิ่นตีนแดงไปเดินเล่น ไปทำงานและไปทำบุญ ภาพเหล่านี้จะกลับมาหากได้รับความร่วมมือร่วมแรงใจกันพลิกฟื้นค่านิยมการนุ่งซิ่นอีกครั้งด้วยตัวของตนเอง

เอกสารอ้างอิง

- จารุวรรณ ธรรมวัตร, (2531), *วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสานมหาสารคาม* :มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- มาริสสา อินทรเกิดและคณะ, (2561), *การอนุรักษ์และสืบสานการทอผ้าไหมหมี่ซิ่นตีนแดงของชุมชนบ้านหัวสะพาน อำเภอฟุ่ตไร่สง จังหวัดบุรีรัมย์*, วารสารธุรกิจปริทัศน์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ ฉบับปีที่ 10 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2561.
- ประทับใจ สิกขา, (2555), *ผ้าทอพื้นเมืองอีสานใต้,โครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ปี2554*, อุบลราชธานี : ศิริธรรมออฟเซ็ท.
- สวัสดิ์ แก้วแบนและคณะ, (2559), *ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมลายโบราณของชุมชนบ้านแกใหญ่ อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์*.
- ประคอง ภาสะฐิติ, ศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้าน
- https://www.khaosod.co.th/lifestyle/news_1200015
- <http://www.esanpedia.oar.ubu.ac.th/ubu-art-culture/?p=310>
- <https://www.thaipost.net/main/detail/10663>
- <https://www.senate.go.th>
- <https://ng.thai.com>.